

Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü

Göktürk TÜYSÜZOĞLU¹

Öz

Avrupa'nın güneydoğusunda, doğu ile batı arasındaki doğal ulaştırma koridorunun tam üzerinde yer alan Balkanlar Bölgesi, sahip olduğu stratejik konum ekseninde ortaya çıkan sistemsel paylaşım mücadelesinin yanı sıra, bünyesinde barındırdığı farklı etno-kültürel ve dinsel grupların birbirleriyle girdiği mücadele ekseninde de çatışma gerçekliğini özümsemiştir. Bu nedenle günümüzde Balkanlar Bölgesi'nde ortaya çıkan en ufak bir çıkar çatışması dahi derhal güvenlikleştirilmekte ve uluslararası sistemi etkileyen büyük bir sorun haline gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası Avro-Atlantik İttifakı'nın sistemik kontrolü altına girmiş olan Balkanlar Bölgesi, AB ve NATO'nun doğuya doğru genişleme stratejisinde önemli bir terminal noktası haline geldiği için, her iki aktör de bölgedeki çatışma gerçekliğini geri plana iterek bölgesel işbirliğini Batılı siyasal ve ekonomik değerler üzerinden yapılandırmaya çalışmaktadır. Ancak tarihsel sorunlar ve geniş çaplı bir bölgesel çatışma ortamı yaratan rakip ulusal kimlikler, Rusya'nın Avro-Atlantik İttifakı'nın benimsediği sistemsel değerlere yönelttiği muhalefet ile birleşince Balkanlar Bölgesi'nde çatışma faktörü işbirliğine üstün gelmektedir. Bu çalışmada geleneksel kuramların günümüze uyarlanmış birer devamı olan neorealizm ve neoliberalizm ile sosyal inşacılık bağlamında Balkanlar'ın konjonktürel görünümü ve muhtemel geleceği irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Neorealizm, Neoliberalizm, Sosyal İnşacılık, İrredentizm, NATO, AB, Rusya.*

¹ Dr, Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, gktrkt@gmail.com

Political Scenery of the Balkans Within the Context of the Dichotomy of Conflict and Cooperation

Abstract

Balkan Region, which is positioned on the transportation corridor that goes from east to west, has internalized the reality of conflict by the effect of a system based power struggle that comes from its strategic location and the combatting nature of the varied ethno-cultural and religious groups. Therefore a slightest conflict which emerges in the region of Balkans immediately becomes a problem of security that articulated into the international system. Balkan Region which drifted within the international system based tide of the Euro-Atlantic Alliance becomes an important station at the strategy of eastern enlargement of EU and NATO. Because of this, both of these systemic actors are trying to push the reality of conflict into background and also striving to structure the regional collaboration by using their own (Western) values. Nevertheless, when historical problems and the rivalry based national identities which create conflicts unite with the Russian opposition that gravitate towards the systemic values of the Euro-Atlantic Alliance, conflict prevails at the Balkans. This study will examine the cyclical scene and the probable future of the Balkans within the context of neorealism, neoliberalism and social constructivism.

Keywords: *Neorealism, Neoliberalism, Social Constructivism, Irredentism, NATO, EU, Russia.*

1. Giriş

Sahip olduğu etno-kültürel ve dinsel çeşitliliğin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan uluslararası sistem merkezli mücadeleden de olumsuz yönde etkilenen Balkanlar, çatışma faktörünün işbirliğine üstün tutulduğu bir bölge olarak yapılandırılmıştır. Balkanlar'ın bir diğer önemli özelliği, günümüzde uluslararası dengelerin şekillenmesinde mutlak bir değeri olan enerji aktarımı anlamında çok önemli bir role sahip olması ve Asya'dan Avrupa'ya giden ticaret yollarının kavşağında bulunuyor oluşudur.

Kendi içerisinde çok ciddi bir etnik ve dinsel çeşitlilik gösteren Balkan halkları arasındaki etkileşim, genel itibarıyla çatışma faktörünü kuvvetlendiren ve irredentist özellikler taşıyan bir mahiyet arz etmektedir. Balkanlar'daki çatışma unsuru, Soğuk Savaş döneminde kısa bir süreliğine de olsa dondurulmuş olsa da, çift kutuplu sistemin kendisine özgü sistem kalıpları ve ideolojilere dayalı kutuplaşma faktörü ortadan kalktıktan sonra yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle Yugoslavya coğrafyasında, etnik kimliklere dayalı olarak yaşanan ve dinsel ayırım çizgilerinin de milliyetçi istemlerin oluşum noktasında bir referans olarak alındığı kanlı savaşlar, bölgedeki ikili ilişkilerin kimlik ekseninde irdelenmesini kolaylaştıran bir sistemsel yapı yaratmıştır. Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarının çözümünde karşılaşılan problemler ile bölge ülkelerinin birbirlerinin toprak bütünlüğüne yönelttiği tehdit, bu durumun açık bir göstergesidir. Uluslararası sistemin işleyişi noktasında ABD'nin önderliğini yaptığı Avro-Atlantik Dünyası ile Rusya ve Çin arasındaki hegemonya-çok kutupluluk kapışmasının Geniş Karadeniz Havzası özeline olan yansımaları da, Balkan halkları arasındaki sorunların tırmandırılmasında önemli bir payı bulunmaktadır. Zira Rusya, NATO ile AB'nin doğuya doğru genişleme hamlelerine cevap verebilmek için Balkanlar genelindeki sorunlara müdahil olmakta ve Soğuk Savaş sonrası bölge genelinde yitirdiği nüfuzunu ve etkinliğini yeniden ortaya koymak istemektedir. Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinde, Rusya'nın Sırbistan'a verdiği siyasal destek bunun bir göstergesi olarak algılanabilir.

Bu çalışma, günümüz konjonktüründe Balkanlar'daki çatışma faktörünün işbirliğine üstün geldiğini bölge ile ilişkili sorunlar ve projeler eliyle ortaya koymaya çalışacaktır. Çalışmanın üzerinde duracağı bir diğer gerçeklik ise, AB'nin doğuya doğru genişleme hamlesi ile Balkanlar özelinde gerçekleştirmek istediği siyasal ve ekonomik dönüşümün, işbirliğini çatışmaya üstün kılma noktasında bölgesel anlamda yeterli etkinliğe erişeme-

miş oluşudur. Bölge ülkeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin oldukça zayıf olması, bölge ülkeleri arasındaki siyasal ve ekonomik gelişmişlik farkları, AB'nin bölgede işbirliğini teşkilatlandırarak yumuşak güç rolünü oynama konusunda çekinceler taşıması ve Rusya'nın tepkisi gibi nedenler, Balkanlar'da bölgesel entegrasyonun yapılandırılabilmesi hususunda henüz önemli bir başarı elde edilememesinin en önemli nedenleridir. Balkanlar'da işbirliğinin çatışmaya üstün gelmesi arzulanıyorsa, Balkan halklarının birbirlerine ve küresel ya da bölgesel aktörlere olan bakış açılarını yeniden değerlendirmelerini sağlamak gerekmektedir. Zira ulusal kimliklerin güvenikleştirilmesi, Balkan halkları arasındaki problemlerin süreklilik kazanmasına yol açtığı gibi bölgesel işbirliği ve bütünleşme sürecini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bölgede çatışmanın işbirliğine üstün geldiği, çalışmanın üzerinde duracağı bir diğer sonuç olacaktır. Bu minvalde, Balkanlar'daki bölgesel işbirliği girişimlerinin kısa vadede hükümetlerarası, orta vadede belli sektörler üzerinden (özellikle enerji ve ticaret) fonksiyonalist ve uzun vadede de neofonksiyonalist bir kurumsallaşmaya sahip olacağı söylenebilir.

2. Neorealist Kuram ve Balkanlar'da Çatışma Gerçekliği

Balkanlar Bölgesi, bünyesinde barındırdığı etno-kültürel, dinsel ve siyasal farklılıklar nedeniyle tarih boyunca çatışma eşiğinin oldukça düşük olduğu bir bölge niteliğini haiz olmuştur. Çatışma eşiğinin düşük olması demek, bölge ülkelerinin ulusal güç unsurlarına büyük bir önem atfetmeleri ve çoklu rekabetin bölgenin altyapısını kurgulaması olarak da görülebilir. Etno-kültürel ve dinsel farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan toplumsal ayırım çizgileri, bu sorunları kendilerine eklemleyen gruplar tarafından kolaylıkla güvenikleştirilmekte ve siyasal alanın merkezine çekilmektedir. Siyasal çatışmalar ise askeri ve ekonomik tabanlı çatışmaları da beraberinde getirebilmektedir. Nitekim tırmandırma faktörü bu noktada önemli bir rol oynamaktadır.

Klasik realizmin en önemli teorisyeni olarak görülen Hans Morgenthau, ulusal güç kavramına büyük bir önem atfetmekte ve politikayı güç mücadelesi olarak anlamlandırmaktadır. Morgenthau'ya göre ulusal güç, bir ulusu diğerine üstün kılan nitel ve nicel unsurlardır. Bu unsurlar, askeri ve ekonomik gelişim düzeyi, kültürel yakınlık, liderlik, ilişkilerin tarihsel seyri, dostluk ilişkileri ve kültürel özellikler olarak sıralanabilir.² Morgenthau'ya göre güç, politika üretiminin temel ereğini oluşturmakta, yani

² Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace*, Alfred A. Knopf Publishing, New York, 1978, pp. 4–20.

güç elde etmek bir amaç olarak yüceltilmektedir. Neorealizmin en önemli kuramcısı olarak görülen Kenneth Waltz ise, gücü bir amaç değil araç olarak görmekte ve devletin temel hedefinin güç elde etmek değil, güvenlik içerisinde bulunabilmek olduğunu kaydetmektedir. Neorealizm, ekonomik ve askeri gücün birbirinden ayrılamayacağını ifade etmekte ve güç unsurunun sürekli olarak farklılaşan bir içeriğe sahip olması nedeniyle devletlerin ulusal gücünün karşılaştırılmasının ve bu alanda bir statükonun oluşmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Zira neorealizme göre ulusal güç, devletlerin hayatta kalma ve varlığını koruma hedefinin bir uzantısıdır. Kenneth Waltz, ulusal sistem ile uluslararası sistemi iki ayrı alan olarak değerlendirmekte ve uluslararası sistem bağlamında ulusal sisteme benzer bir kurumsal hiyerarşinin bulunmadığını kaydetmektedir.³ Waltz'un ortaya koyduğu neorealizm, uluslararası ilişkilerdeki güç dengesi kavramının altını çizmekte ve devletlerin varlıklarını koruyabilmek için rasyonel hareket etmeye çalışan birer sistemik aktör olduğunu vurgulamaktadır. Neorealizme göre, uluslararası sisteme yapısal bir anarşi hâkim olduğu için devletler güvenlik unsuruna önem atfetmekte ve sistem içi dengenin korunabilmesi hususunda güç dengesinin bozulmamasına dikkat etmektedirler. Waltz'a göre güç dengesi, sistemi oluşturan parçalardan herhangi birinin konumunda ya da statüsünde yaşanacak büyük çaplı bir değişimin ardından dahi sistemin farklı aktörler üzerinden ya da farklı bir biçimde denge-lenmesidir.⁴

Neorealizmin üzerinde durduğu en önemli kavramlardan biri de güvenlik ikilemi hususudur. Güvenlik ikilemi, devletlerin kendi güvenliklerini sağlayabilmek için edindikleri araçların uluslararası sistem içerisindeki diğer aktörler tarafından tehdit olarak algılanacağını belirtmektedir. Buna göre, tehdit algılayan ülkeler kendi güvenliklerini sağlayabilmek için o devlete karşı silahlanacak ve bu tırmanma etkisi sonucunda bölgesel ya da küresel anlamda büyük bir güvenlik açığı ortaya çıkacaktır. Neorealist kurama göre, devletler güvenlik açığı ile karşılaşmamak için ulusal güçlerini diğerlerine tehdit yaratmayacak ideal bir düzeyde sabitlemek zorundadırlar. Ancak bunun çok zor olduğu da aşikârdır. Zira bir devletin, diğer devletin/devletlerin ulusal gücü hakkında kesin değerlendirmelerde bulunması ve dış politika hedeflerini tam manasıyla kestirebilmesi mümkün değildir.

Neorealizm, uluslararası sistemi, devletlerin dış politika oluşum süreçlerinden bağımsız olarak görmekte ve devletlerin izledikleri dış politi-

³ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 165–169.

⁴ Kenneth N. Waltz, "The Stability of a Bipolar World", *Daedalus*, Vol. 93, No. 3, 1964, pp. 881–901.

kaların uluslararası sistemi değil, uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarını şekillendirdiğini ifade etmeye çalışmaktadır. Ancak uluslararası sisteme hâkim olan anarşi faktörü de devletlerin dış politika yönelimlerini etkilemekte ve onları yerine göre savunmacı ya da saldırgan politikalar izlemeye itmektedir. Neorealizmin üzerinde durduğu anarşik yapı sonucunda ortaya çıkan güvenlik ikilemi uluslararası sistem bağlamında çatışma faktörünü kuvvetlendirmekte ve işbirliği olanaklarının ikinci plana atılmasına neden olmaktadır. Zira güvenlik ikilemi, aynı zamanda bölgesel ya da küresel rekabeti de meşrulaştırmaktadır. Waltz'a göre, uluslararası sistemdeki güç dengesi süreklilik arz etmekle birlikte, devletlerin askeri ve ekonomik güçlerinde yaşanacak değişimler sonucu güç dengesini kurgulayan aktörler (devletler) değişebilir.⁵ Kısa vadede devletler bazında yaşanacak değişimlere karşın, orta vadede sistem yine dengelenecektir.

Neorealizmin en önemli özelliklerinden biri, mutlak kazançlardan çok rekabeti yansıtan göreceli çıkarların üzerinde durması, yani fayda maksimizasyonunu yadsıyor oluşudur. Bu kurama göre, devletler her iki tarafa da yararlı olacağı gerekçesiyle işbirliğine yönelmektense, işbirliği yaptıkları devlet/devletlere oranla ne kadar fazla kazanç sağladıklarını göz önünde bulundururlar. Anarşik bir uluslararası sistem ekseninde göreceli kazanç unsuru ön plana konduğunda rekabet ve çatışma faktörlerinin altının kalın çizgilerle çizileceği ve işbirliğinin yadsınacağı kolaylıkla anlaşılabilir.⁶

Neorealist kuramın önemli bileşenlerinden biri olan güvenlik ikilemi kavramının oluşumunda önemli bir rol oynayan savunma ve saldırı refleksleri, bu kuramın sistemik yaklaşımına da yön vermektedir. Devletlerin savunma reflekslerinden esinlenilerek ortaya konan savunmacı realizm, uluslararası ilişkilerin sıfır toplamlı bir oyun olduğunu kaydederek sistemi oluşturan devletler arasında birbirlerinin askeri, ekonomik ve teknolojik gelişim seviyelerinin gözetilmesine dayalı içsel bir denge olduğunu ifade etmekte ve güç dengesinin yaşatılabilmesine ve sistemik statükonun yaratılabilmesine odaklanmaktadır. Neorealizmin öngördüğü güç dengesinin dışına çıkarak siyasal-yönetimsel hâkimiyet alanını genişletmek ve böylece kendisi için tehdit oluşturduğunu düşündüğü ya da gelecekte öyle olacağını öngördüğü coğrafi alanları ve siyasal aktörleri, sahip olduğu güç un-

⁵ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing, New York, 1979.

⁶ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, (Çev: Burcu Yavuz), C. 5, S. 18, 2008, s. 74-75.

surları aracılığıyla ortadan kaldırmayı ya da kendisine bağlamayı öngören devletler, savunmacı realist anlayışın dışına çıkmaktadırlar. Bu tarz devletlerin ortaya çıkması durumunda ise, sistemi oluşturan diğer devletlerin dengeyi bozmaya yeltenen devlete karşı çıkar ortaklığı ekseninde harekete geçeceklerini ve bu zorunlu müttefikliğin uluslararası sistemin dengesini yeniden kurgulayana kadar sürdürülebileceğini söyleyebiliriz.

Kenneth Waltz ve Robert Jervis tarafından öngörölmüş olan ve sistemselsel denge unsurunun kavramsallaştırılması noktasında önemli bir meşruiyet sağlayan savunmacı realizme göre, uluslararası sistemin temel oyuncularını olan devletlerdir. Devletler, kendi ulusal savunmalarını ve güvenliklerini riske atmayacak boyutta bir askeri/ekonomik/teknolojik güce sahip olurlar ve aynı zamanda sistemde yer alan diğer oyuncularını da yakından takip ederler.⁷ Dengeyi oluşturan devletler, kendi güvenliklerini riske atacak adımlar atılması durumunda, o adımı atan devlet/devletlere karşı göreceli bir güçsüzlük içerisinde sürüklenecikleri için, gücü bir amaç olarak görmeye başlayan devlet/devletlerin dengelenebilmesi noktasında birlikte hareket etmeye başlarlar ve sonuç olarak güç dengesini yeniden inşa ederler.

Saldırgan realizm ise, uluslararası sisteme hâkim olan anarşinin devletlerin saldırgan bir politika izleyerek coğrafi ve siyasal genişleme yönünde harekete geçmelerine neden olacağını belirtmektedir.⁸ Saldırgan realizm, tüm devletlerin kendi ulusal güçlerini diğerlerine oranla maksimize etmenin peşinde olduklarını kaydetmektedir. Nitekim en güçlü devletler kendi çıkarlarını gereğince koruyabilir ve siyasal emellerini gerçekleştirip güvenlik açığından kurtulabilirler. Yani saldırı faktörü, güvenlik açığını engelleyen kurucu bir unsur olarak görölmektedir. Saldırgan realizm, uluslararası sisteme hâkim olan anarşi nedeniyle, yani uluslararası sistemik yapılanmayı dengeleyecek bir devletler üstü teşkilatlanmanın bulunmaması sebebiyle, sistem içerisinde bağımsız birer aktör olarak yer alan devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Devletler silah edinimi, ulusal güce dayalı diplomatik baskı ve korumacı ekonomik yöntemler aracılığıyla savunmacı realizmi yadsıyan ve saldırgan unsurları ön plana çıkaran bir tutuma yakınlaşmaktadırlar.⁹

⁷ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, January 1978, pp. 167–214.

⁸ Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991, pp. 11–12.

⁹ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.

Bir ülkenin saldırgan realist politikalar izlemesinde etkili olan birkaç önemli faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden birincisi, o devletin sahip olduğu siyasal ideolojidir. Kendi halkının isteklerine kulaklarını tıkayan ve bu istemlere karşı hiçbir tolerans göstermeyerek gerektiğinde şiddete de yönelen ideolojilere sahip olan ülkelerin genellikle saldırgan ve güç odaklı bir yaklaşım izlediği söylenebilir. İkinci önemli faktör ise, o ülkenin kendi topraklarında yaşayan ve bölgesel ya da etno-kültürel anlamda toplumun çoğunluğundan farklılaşan vatandaşlarına karşı takındığı tutumdur. Bu nokta önemlidir, zira toprakları içerisindeki bu tarz farklılıkları bir tehdit olarak algılayan ve halkının bir bölümünü kendi güvenliği açısından bir risk unsuru olarak görerek devlete karşı yabancılaştıran ülkelerin, saldırgan ve ayrıştırıcı yaklaşımı benimseyecekleri söylenebilir. Üçüncü önemli faktör ise, o devletin ya da devletlerin ulusal güç açısından kendisinden ya da kendilerinden zayıf olan komşu ülkelere karşı takındığı tutumdur. Bu noktada kendisinden güçsüz olan komşusunu siyasal anlamda dikkate almayarak ve toplumsal manada da aşağılayarak hareket eden devletlerin saldırgan realizme yatkın oldukları belirtilmelidir. Bir diğer önemli faktör ise o devletin ya da devletlerin izlediği savunma politikaları ve ordunun niteliği ile bu devlet ya da devletlerin siyasal yapılanması bağlamındaki rolü olarak görülebilir.¹⁰

Balkanlar Bölgesi'ni neorealist kuramın yukarıda ifade etmeye çalıştığımız öncüllerine göre değerlendirirsek, bölge devletlerinin kendi güvenliklerini sağlayabilme noktasında birbirlerine güvenmediğini söyleyebiliriz. Bu durum, Balkan devletlerinin ulusal güç unsurlarını birbirleriyle rekabet edecek şekilde arttırmaya ve kullanmaya çalışmalarına neden olmaktadır. Özellikle siyasal, askeri ve ekonomik güç unsurlarının ilişkileri etkileyen birer faktör olarak kullanılmaya çalışılması bölge ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin neorealist kuramın öngördüğü güvenlik ikilemi ekseninde biçimlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bosna-Hersek ve Kosova krizleri ekseninde AB ve ABD'nin Boşnaklar ile Arnavutlara verdikleri destek sonucunda diplomatik anlamda yalnızlaştığını gören ve bu anlamda bir güvenlik açığı ile karşı karşıya kalan Sırbistan'ın Rusya'ya yaklaşması¹¹ ve NABUCCO-Batı ile Güney Akım gibi, Balkanlar'ı çok önemli bir enerji terminali haline getirecek projeler özelinde ortaya çıkan

¹⁰ Andrew Kydd, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other?", *Security Studies*, Vol. 7, No.1, pp. 114-155.

¹¹ Zarko N. Petrovic, *Russia-Serbia Relations at the Beginning of XXI Century*, ISAC Fund Publishing, Beograd, 2010.

rekabet, bölge devletlerinin aralarındaki problemlerini çözebilme noktasında birbirlerine güvenmediklerini ortaya koyan çok önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Yugoslavya'nın dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrası ideoloji tabanlı toplumsal yapılanmanın ortadan kalkması, tarihsel bir mahiyet taşıyan etno-kültürel, dinsel ve toprak tabanlı problemlerin yeniden açığa çıkmasını beraberinde getirmiş ve katıksız birer çatışma unsuru olarak güvenikleştirilen bu unsurlar işbirliği gerçekliğini baskılayan önemli birer yapısal problem olarak yüceltilmiştir. Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarında görüldüğü üzere, etnik kimliği temel alan ve dinsel ayrımlara dayalı olarak altı çizilen toplumsal çatışma faktörü çatışmanın en katıksız halini ortaya koymaktadır. Etnik ve dinsel farklılıklardan kaynaklanan toplumsal güvenikleştirmeler siyasal işleyiş bağlamında önemsiz duruma indirgenemediği müddetçe, Balkanlar'da çatışmanın işbirliğine üstün gelmesi beklenmelidir. Zaten bu nedenle, bölge ülkeleri arasındaki işbirliği girişimleri hükümetler arasında yapılandırılan kısa vadeli, kar odaklı ve geçici antlaşmalara bağlı kalmaktadır. Tabi bu noktada AB üyesi olan Balkan ülkelerini ayrı tutmak gerekmektedir. Zira onlar, Balkanlar'dan kaynaklanmayan ancak 2004 ve 2007 genişlemeleri sonrası Balkanlar'ın bir bölümünü de içerisine alan bir karşılıklı bağımlılık ilişkisini özümsemeye başlamışlardır.

Neorealist kuram, uluslararası sistemin ulusal sistem yapılanmasından farklı olarak anarşi ekseninde yapılandırıldığını kaydetmekte ve uluslararası sistemin işleyişini belli kurallara uygun olarak düzenleyecek devletler üstü bir kurumsal yapının bulunmadığını belirtmektedir. Bu önermeye uygun olarak Balkanlar Bölgesi'ni değerlendirdiğimizde, tıpkı uluslararası sistem çerçevesinde olduğu gibi bölgesel bir yapı öngören Balkanlar'daki ilişkiler ağını denetleyecek ve düzenleyecek hegemonik bir aktörün ya da kurumsal bir yapının da bulunmadığını söyleyebiliriz. Öyle ki, Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılması sonrası yine Yugoslavya adı altında Sırlar tarafından oluşturulmaya çalışılan hegemonik bir bölgesel güç yaratma girişimi,¹² gerek Sırların izlediği çatışma odaklı politikalar gerekse de bölgeyle yakından ilgili olan ABD ve AB'nin çabalarıyla başarısızlığa uğramıştır.

¹² Jasna Dragovic Soso, "Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the National Question in Historical Perspective", *Contemporary European History*, Vol. 13, No. 2, May 2004, pp. 170–184.

Neorealizmin uluslararası sistemin devletlerin dış politika yaklaşımlarını etkilediğine ilişkin yaklaşımı Balkanlar Bölgesi söz konusu edildiğinde anlamlıdır. Nitekim bugün itibarıyla uluslararası sistem ekseninde süregelen hegemonya-çok kutupluluk mücadelesinin yansıdığı en önemli coğrafi alanlardan biri de Balkanlar'dır. NATO'nun doğuya doğru genişlemesini, çok kutupluluk bağlamında şekillendirmek istediği sistemsel çıkarlarına aykırı olarak gören Rusya'nın, Romanya ve Bulgaristan'ın NATO üyeliğine karşı çıkması, bu ülkelerin NATO'ya katılmalarını önleyemeyince de özellikle Bosna-Hersek ve Kosova gibi sorunlu bölgelerin geleceğinin belirlenmesi noktasında Sırbistan'ın çatışmacı dış politika yaklaşımına destek vermesi oldukça önemlidir. Zira bu durum, bölge ülkelerinin dış politikalarının ve bölgenin sistemsel altyapısının genel manada uluslararası sistem eksenindeki rekabete ve çatışmaya uygun olarak şekillendiğini kanıtlamaktadır.

Balkan ülkelerinin demokratik gelişmişlik ve siyasal çoğulculuk anlamında henüz istenen gelişmişlik düzeyine erişememiş olmaları (Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya gibi ülkelerde etnik/alt kimliklerin üst/anayasal kimliklerin önüne geçmesi) ve ulusal azınlıklara karşı gösterilen yaklaşımın bölge genelinde yaşanan etno-kültürel problemlerin de etkisiyle olumsuz bir çizgide seyretmesi (Sırların Kosova'da, Presovo'lu Arnavutların ve Sancaklı Boşnakların Sırbistan'da ve yine Arnavutların Makedonya'da yaşadıkları büyük çaplı siyasal problemler örnek olarak gösterilebilir) Balkanlar Bölgesi'nin genel manada saldırgan realizmin etkisinde kaldığını ortaya koymaktadır.

3. Neoliberal Kuram ve Balkanlar'da İşbirliği Olanakları

Çatışma gerçekliğinin ağır bastığı bir bölge olan Balkanlar'da işbirliği imkânlarının değerlendirilebilmesi hususunda neler yapılabileceği ve bölgesel altyapının nasıl dönüştürülebileceği noktasına geldiğimizde ele almamız gereken en önemli kuram neoliberalizm olmaktadır. Neoliberalizmin mutlak kazançlar üzerinde duruyor olması, uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilebilmesi bağlamında anarşi içerisinde dahi işbirliğinin mümkün olabileceğine dair yaklaşımı ve ekonomik ve teknolojik gelişim faktörünü kuramın merkezine yerleştiriyor olması, bölgesel işbirliği imkanlarının değerlendirilebilmesi noktasında bu kuramı ön plana çıkarmaktadır.¹³ Neoliberalizme göre, uluslararası ilişkilerin üzerinde durması gereken esas

¹³ David Baldwin, *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, Columbia, 1993, pp. 1-25.

unsur, çatışma faktörünün altını çizen ulusal güvenlik meseleleri olmama-
lı, uluslararası refah, modernleşme, siyasal ve ekonomik işbirliği olanak-
ları ile çevre güvenliği sistemik aktörlerin üzerine yoğunlaşması gereken
temel dayanak noktaları olmalıdır.¹⁴

Neoliberalerler, devletlerin uluslararası sistemin işleyişi bağlamında en
önemli aktör olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bilgi paylaşımı, tekno-
lojik gelişim ile ekonomik geçirgenliğin artması ve uluslararası kurumsalla-
laşmanın ayyuka çıkması sonucu, devletlerin gelecekte güvenlik eksenli
ulus devlet politikaları ile belirlenemez hale gelmiştir. Yani neoliberalizme
göre, uluslararası sistemin işleyişi ve dış politika oluşumu yalnızca ulus
devletlerin uygulamaları ile açıklanamayacaktır.¹⁵ Neoliberalizm, tıpkı
neorealizm gibi, devletlerin rasyonel hareket eden birer aktör olduklarını
kaydetmesine karşın, siyasal otoritenin tek bir elden yönetilen merkezi bir
nitelik göstermediğini ve karar alma sürecinin çeşitli evrelerden ve aktör-
lerden etkilenen çok parçalı bir sürecin sonucunda şekillendiğini belirt-
mektedir. Neoliberalizmin devletlerin karar alma sürecine ilişkin olarak
ileri sürdüğü bu yapı, bu kuramın uluslararası sistemin yapılışını noktasın-
da neden uluslararası örgütlere ve organizasyonlara bu kadar geniş bir alan
ve zaman tanıdığını göstermektedir. Neoliberalizm, ulus devletlerin birçok
evreden geçen ve genel manada katılımcı bir içeriğe sahip olan karar alma
sürecinin referans alınarak uluslararası sistemin de çoğulcu bir görünüme
kavuşturulması gerektiğini ifade etmeye çalışmaktadır.

Neoliberalizmin güç kavramına bakışı da oldukça farklı bir nitelik
göstermektedir. Bu kurama göre, bir aktörün, başka bir aktörün davranış-
larında ve eylem kapasitesinde sadece değişim yaratabiliyor olması bir güç
göstergesi olarak addedilemez. Zira uluslararası sistem bağlamında bütün
aktörlerin, kendilerine benzeyen aktörlerin davranışlarını değiştirebilme
kapasitesi ve yeteneği bulunmaktadır. Yani bir aktörün diğerlerini ulusal
çıkarlarına aykırı bir şekilde hareket etmeye zorlaması gücün niteliğini ve
manasını tam olarak yansıtmamaktadır.¹⁶

Neoliberalizme göre, savaşların ortaya çıkmasının en önemli nedeni
devletlerin iç siyasal yapılarının niteliği noktasında ortaya çıkan kırılma-
lar ve bu kırılmaların toplumsal ayrımların derinleşmesine neden olma-

¹⁴ Arı, *Uluslararası...*, s. 356.

¹⁵ Ole R. Holsti, "Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge", *Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge*, Charles W. Kegley (Ed.), St. Martin's Press, New York, 1995, pp. 35-65.

¹⁶ Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4, 2004, s. 59-79.

sıdır.¹⁷ Neoliberal kuramcılar, ortak güvenliğin sağlanması ve işbirliğinin derinleştirilmesi noktasında silahsızlanma politikasının çok önemli bir rol oynayacağını düşünmektedirler. Zira neoliberal kuramcılara göre, askeri harcamalar ile ekonomik gelişim ve ulusal güvenliğin sağlanması arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Neoliberalizm, askeri harcamaların artmasının ekonomik gelişimi olumsuz yönde etkileyeceğini ve silahlanma faaliyetlerinin hızlanması sonucunda diğer devletlerin de aynı yolu izlemeye karar verebileceğini belirtmekte ve bu durumun ulusal güvenlik meselesini uluslararası politikanın merkezine konumlandıracağını ifade etmeye çalışmaktadır. Uluslararası barışın sağlanması noktasında, uluslararası örgütlere ve uluslararası hukuk uygulamalarına büyük bir önem atfeden neoliberalizm, çok taraflı diplomasiyi de barışın sürekliliği açısından elzem bir faktör olarak görmektedir.¹⁸

Neoliberal kurama göre, bir devlet ekonomik anlamda güçlüyse askeri gücünü de rahatlıkla arttırabilir ya da diğer devletler üzerinde ekonomik gücü doğrultusunda bir etkinliğe sahip olabilir. Bu çerçevede neoliberalizmin ortaya atmış olduğu sistemsel güç, bir devletin diğerlerinin davranışlarını askeri gücünü kullanarak doğrudan etkileyebilmesi olarak görmemekte, ekonomik ve siyasal sistemin yapısının değiştirilebilmesi sayesinde elde edilen gücün, asıl güç unsuru olduğunun altını çizmektedir. Neoliberalizmin ekonomik üstünlük üzerine kurguladığı sistemsel güç, uluslararası manada barışçıl bir statükonun ve hegemonyanın oluşumunu da beraberinde getirecektir.¹⁹

Neoliberal kuramın temel yaklaşımlarını Balkanlar'a uyarladığımızda, bölgenin içerisinde bulunduğu siyasal gerçekliğin kuramın öngörülleri ile uyumlu hale getirilmesi ve böylece bölgesel işbirliğinin kurgulanabilmesi için atılması gereken çok ciddi adımların olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Balkanlar'da yer alan ülkeler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ideoloji eksenli sistemsel kurgunun ortadan kalkmasının

¹⁷ Bu kurama göre, bir devlet sahip olduğu nüfusun ne kadar az bir bölümünü temsil ederse siyasal/ekonomik güç de temsil edilen o sınırlı kesimin elinde kalacak ve halkın küçük bir bölümünü temsil eden devletler de keskin bir şekilde şiddete yönelik eylemler içerisinde bulunacaklardır. Bu noktada, devletlerin temsil ettikleri sınırlı kesimin çıkarlarını savunmak için izleyecekleri güç eksenli eylemlerin maliyetlerini toplumun geri kalanı üzerine yükledikleri söylenebilir. Kuşkusuz bu durum çatışmayı ve savaş ihtimalini de arttırmaktadır.

¹⁸ Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, No. 4, Autumn 1997, pp. 513-553.

¹⁹ Philip G. Cerny, "Embedding Neoliberalism: The Evolution of a Hegemonic Paradigm", *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Vol. 2, No. 1, 2008, pp. 1-46.

hemen ardından gecikmiş bir ulusçu dalgalanma ile sarmalanmış, ulusal güç, çıkar ve güvenlik gibi unsurları işbirliğinden soyutlayarak, çatışma tabanlı dış politika uygulamalarını sahiplenmişlerdir. Böyle bir bölgesel görünümün ortaya çıkmasında, bölge devletlerinin birbirleriyle olan tarihsel, toplumsal ve siyasal meselelerinin yanı sıra, bu devletlerin kendi iç yapılarından kaynaklanan problemler ile neoliberal kuramın öngördüğü bölgesel barış ve işbirliğinin gerçekleştirilebilmesi noktasında büyük bir öneme sahip olan demokratik kurum ve kuralların yapılandırılmamış olması önemli bir rol oynamaktadır.

Balkanlar Bölgesi'nde yer alan devletleri iki ayrı grupta değerlendirmek mümkündür. Birinci grupta yer alan devletler, gerçekleştirdikleri siyasal, toplumsal ve ekonomik reformlar sonucunda AB üyesi olmayı başarmış ve siyasal geleceklerini Avro-Atlantik İttifakı'nın izlediği sistemsel stratejilere eklemeyi başarmış ülkelerdir. Bu ülkelerin önemli bir özelliği, aynı zamanda NATO üyesi olmayı da başarmış olmalarıdır. Zira bu ülkeler hem siyasal, toplumsal ve ekonomik ekseninde hem de güvenlik anlamında bir tercihte bulunmuşlar ve aralarındaki bölgesel işbirliğini arttırmanın ve çatışma ihtimalini ortadan kaldırmanın yanı sıra, uluslararası sistem ekseninde süregelen hegemonya-çok kutupluluk mücadelesinde de Avro-Atlantik hegemonyasının devamlılığı doğrultusunda bir tercihte bulunarak, çok kutuplu bir bölgesel ve küresel sistem yapılandırmayı hedefleyen aktörler (Rusya ve Çin gibi) ile uyumlaşmayan bir dış politika stratejisini benimsemişlerdir. İkinci grupta yer alan Balkan devletleri ise Soğuk Savaş sonrası içerisine sürüklendikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecini henüz tam manasıyla atlatamamış ve kimlik ya da toprak tabanlı ayrılıkçı istemler ile karşılaşarak çatışmanın işbirliğine üstün geldiği birer aktör haline dönüşmüşlerdir. Bosna-Hersek, Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya gibi ülkeler bu grupta yer alan ülkelere önemli birer örnektir. Bu grupta yer alan ülkelerin en önemli özelliği, etnik/dinsel/bölgesel kimliklere dayalı güvenikleştirmeler ile kısıtlandıkları için demokratik işleyiş ve siyasal çoğulculuğun yeterli oranda gelişmemiş olmasıdır. Uluslararası sistemi dönüştürmeye yönelik güç mücadelesinin Balkanlar'a olan yansımaları da bu ülkeler üzerinden ifadesini bulmaktadır. Bugün çözülmesi çok güç bir görünüm arz eden Bosna-Hersek ve Kosova Sorunları'nın aynı zamanda NATO ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin bir ürünü olduğunu daha önce de kaydetmiştik.

Uluslararası sistemi kontrol etmeye/dönüştürmeye yönelik güç mücadelesinin havzaya olan olumsuz yansımaları, havza ülkelerinin karşılıklı bağımlılık ekseninde geliştirebilecekleri bölgesel işbirliğinin önüne set çekmekte ve neorealizmin altını çizdiği göreceli (nisbi) güç faktörünü bölge genelinde kuvvetlendirmektedir. Uluslararası sistemin çok kutupluluğa doğru evrildiği dikkate alındığında, ABD ve AB'nin Balkanlar'ı kendi kontrolleri altına alma ve bu doğrultuda bölge ülkelerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarını kurgulama gayretleri, Soğuk Savaş sonrası içerisine sürüklendikleri geçiş sürecini henüz tam manasıyla aşamamış Balkan devletlerinde yeni problemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirebilmektedir. Zaten Balkanlar Bölgesi'nde kapsayıcı bir bölgesel bütünleşme alanının yaratılabilmesi için öncelikli olarak bölgeyle çok yakından ilgili olan ABD ile Rusya'nın bu bölgeye ilişkin yaklaşımlarını işbirliği ekseninde kurgulamaları gerekmektedir. Zira küresel aktörlerin bölgesel işbirliği sürecine verecekleri destek ve bölge ülkelerine işbirliği yönünde yapacakları baskı, Balkanlar nezdinde işbirliğinin kurgulanabilmesini ve özellikle toplumsal (grup) kimliği nezdinde beliren siyasal problemlerin kolaylıkla aşılabileceğini sağlayabilecektir.

Aynı şekilde, bölge ülkelerinin de ticaret, ekonomik gelişim, ulaştırma, enerji ihtiyacının giderilmesi, iletişim ve çevre gibi alanlarda birbirlerine bağımlı olduğunu ve bu karşılıklı bağımlılığın mukayeseli üstünlükler teorisine uygun bir şekilde havza ülkelerinin birbirlerinin tamamlayıcısı olması ile aşılabileceğini söyleyebiliriz.

Neoliberal teorinin bir tamamlayıcısı olarak adlandırılan ve günümüzde sıklıkla üzerinde durulan çok taraflılık ilişkisini betimleyen karşılıklı bağımlılık kuramı da bölgesel işbirliğinin kurgulanması anlamında önemlidir. Kısaca tanımlamak gerekirse, karşılıklı bağımlılık, bir sistem içerisindeki birimlerin ve olayların birbirlerine bağlı olması anlamına gelmektedir. Karşılıklı bağımlılığın her durumda iyi ya da kötü olduğunu söylemek de mümkün değildir. Zira bu kuramın etkinliği duruma ve aktörün kapasitesine göre değişiklik gösterdiği için, bağımlılığın az ya da çok olması da etken bir faktör olarak değerlendirilir.²⁰ Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde söz konusu edilen bağımlılık ilişkisi, ekonomik, toplumsal, siyasal ya da askeri alanlarda geçerli olabilir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulabilmesi hususunda üzerinde durulan en önemli nokta ise ekono-

²⁰ Joseph S. Nye ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2011, s. 351.

mik, siyasal ya da askeri alanlar çerçevesinde ortaya çıkan iletişim ve etkileşimin belli bir maliyet kıstası çerçevesinde ele alınabiliyor oluşudur.²¹ Yani bu karşılıklı etkileşim ortadan kalktığına taraflar herhangi bir maliyet ya da olumsuzlukla karşı karşıya kalmıyorlarsa, bahsedilen etkileşimin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ortaya çıktığını söylemek mümkün olmayacaktır.²² Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ele alınan fayda kıstasına göz attığımızda ise, bu kuramın ortaya koyduğu politika uygulamaları çerçevesinde etkileşim içerisinde bulunan tarafların mutlak kazanç ya da nisbi kazanç yaklaşımı çerçevesinde hareket edebilecekleri söylenebilir. Yani karşılıklı bağımlılık her zaman için tarafların çıkarlarının her anlamda dengelendiği bir durumu yansıtmayabilir.²³ Zira faydaların eşitsizliği ve kazancın bölüşümü noktasında ortaya çıkan çatışmalar, ilişkinin asimetrik bir hal almasına da yol açabilecektir.²⁴

Balkanlar'da yer alan devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde kurgulandığını söyleyebilmek mümkün değildir. Bölge ülkelerinin ekonomik, teknolojik ve enerji eksenli yapılanmasının, üretim düzeyinin ve ticari ilişkilerinin genel manada dış aktörler tarafından düzenlenmesi ve bölge devletleri arasındaki siyasal problemlerin ekonomik işbirliğinin gelişimini engelleyen niteliği, bölgesel işbirliğinin gelişimini sağlayacak en önemli kuramsal dayanak noktasının aktive edilebilmesini engellemektedir. Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş döneminde özellikle Yugoslavya hâkimiyeti altında kalan devletler arasında oluşturulan bağımlılık ilişkilerinin, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin ekonomik gelişimlerinin sağlanması noktasında yarattığı olumsuz etki de onların birbirleriyle karşılıklı bağımlılık zincirleri oluşturmaktan uzak durmalarına yol açmıştır. Zira yeni bağımsız olmanın beraberinde getirdiği ulusçu dalgalanma ve bazı bölge devletlerinin benimsediği irredentist tutum, Balkan devletlerinin birbirlerine karşı korumacı duvarlar örmelerini beraberinde getirmiştir.

²¹ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, September/October 1998, pp. 81–94.

²² Tayyar Arı bu durumu, karşılıklı bağımlılığın tarafların özerkliğine sınırlama getirmesi olarak görür ve bahsedilen etkileşimlerin tamamıyla fayda temeline dayanması ve hiçbir maliyet içermemesi durumunda ortada karşılıklı bir bağımlılığın olmadığını ifade eder. Daha fazla bilgi için bkz. Arı, *Uluslararası...*, s. 406–407.

²³ Bu noktada karşılıklı bağımlılığın sıfır toplamlı, yani taraflardan biri kazanırken diğerinin kaybettiği, pozitif toplamlı, yani tarafların her birinin kazançlı çıktığı ve tarafların her birinin kaybettiği negatif toplamlı bir ilişki biçimini yansıtabileceği söylenebilir.

²⁴ Steve Chan, *International Relations in Perspective*, MacMillan Publishing, New York, 1984, pp. 233–235.

Balkan devletlerinin birbirleriyle yaşadıkları geniş çaplı siyasal ve toplumsal problemlerden dolayı bölgesel manada rekabet ve çatışmayı içselleştirmiş olmaları, onların karşılıklı bağımlılık zincirleri kurarak mutlak kazançlara odaklanmaktansa rekabete eklenmiş göreceli çıkarlar peşinde koşmalarını beraberinde getirmiştir. Zira Balkan devletleri, aralarında oluşturacakları karşılıklı bağımlılık zincirinden AB üyesi olmuş ya da ekonomik gelişim noktasında diğerlerinin önüne geçmiş olanların daha fazla kazanç sağlayacağına ayırdındadırlar. Bugün itibarıyla Balkan devletleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin yalnızca AB üyesi olmuş devletler arasında sağlıklı olarak işletildiğini söyleyebiliriz. Bölgede bu tarz bir ekonomik ilişki geliştirilecekse, mevcut devletler arasında siyasal müttefiklik ekseninde teşkilatlanacak kurumsal yapıların oluşturulması ya da bölge devletlerinin bu tarz örgütlere katılması gerekmektedir. AB'nin kurgulamış olduğu karşılıklı bağımlılık zincirlerine tutunmak şu an için bölge devletlerinin üzerinde durması gereken en önemli hedef olmalıdır.

Neoliberal kuramın işbirliğinin geliştirilebilmesi noktasında üzerinde durduğu bir diğer önemli teorik dayanak noktası da yumuşak güçtür. Yumuşak güç, bir ülkenin sahip olduğu başarılı sosyal bütünlük ve kültürü aracılığıyla yansıttığı güç olarak görülebilir.²⁵ Yumuşak güç araçlarının temelinde ikna ve cezbetme unsurları yer almaktadır.²⁶ Yumuşak güç unsurları devletlerin yanı sıra uluslararası sistem bağlamında etken birer unsur olan hükümetlerdışı örgütler, hükümetlerarası ve uzmanlık odaklı bağımsız örgütler ve sivil toplum örgütleri tarafından da kullanılabilir.²⁷ İkna ve cezbetme temelinde ortaya konan yumuşak güç bağlamında, etkilenen devletlerin/aktörlerin kimi zaman etkilendiklerinin ya da kendilerini kimin etkilediğinin farkında bile olmadıklarını görebiliriz.²⁸ Yani etkilenen devlet, karşı tarafın kendi üzerinde uyguladığı iknaya dayalı manipülasyonu uluslararası ilişkilerin bir gereği olarak gördüğü için, yumuşak güç unsurunu kullanan ülkenin yapmasını istediği bir şeyi yapabilir ya da tam tersi bir durum yaşanabilir. Bu noktada, karmaşık ilişkiler ağının ve diğer devletlerin izledikleri politikaların, yumuşak güç unsurunu devreye sokan ülke tarafından çok iyi bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bir

²⁵ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005.

²⁶ Tarih, edebiyat, sinema, müzik, spor, diplomasi metodu, vb. gibi alanlar, bir devletin diğeri üzerinde yumuşak güç oluşturmak üzere kullanacağı kültürel öğelerdir. Bu öğeler, ideolojik yapılandırma esnasında etkin bir şekilde devreye sokulur. Örneğin, ABD'nin yumuşak gücünü oluşturan en önemli öğeler Hollywood, McDonalds, Ford ve NBA'dir.

²⁷ Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.

²⁸ *Ibid.*

devlet, karmaşık ilişkiler ağını kendi lehine kullanabiliyor ve kendi ulusal çıkarlarını ve istemlerini, bu sistemin kuralları içerisinde gizleyebiliyorsa, yumuşak güç kullanımı aracılığıyla çok daha maliyetsiz ve kolay bir şekilde istediği sonuca ulaşabilecektir.²⁹ Yumuşak güç unsurunun uluslararası sistem ile uyum içerisinde kullanılması halinde küresel ve bölgesel hegemonyaların oluşumu kolaylaşacaktır.

Büyük çaplı bir demokrasi açığı³⁰ ile sarmalanmış, etnik ve dinsel ayrımcılık tabanlı problemler nedeniyle sağlıklı bir sosyal bütünlük yaratamayan, ekonomik gelişim noktasında henüz emekleme aşamasında olduğu için sosyal refah düzeyinin oldukça düşük seviyelerde seyrettiği ve Balkan devletleri arasında, yumuşak güç olabilme yeterliliğine sahip herhangi bir ülke bulunmamaktadır. Zaten bölgesel anlamda yumuşak güç olabilme yeterliliğine sahip olabilecek herhangi bir Balkan ülkesinin bölgesel bir güç olarak sivrilebileceği ortadadır. Nitekim bugün itibarıyla Balkan devletlerinin hemen hepsinin yüzünü döndüğü en önemli yumuşak güç, 2004 ve 2007 genişlemelerinin ardından Balkanlar'a doğru ileri bir adım atan AB olmuştur. AB, bölge ülkeleri nezdinde sosyal refahı, siyasal işbirliğini ve bölgesel güvenliği resmeden ve mutlaka üye olunması gereken geniş çaplı bir entegrasyon girişimi olarak resmedilmektedir. Mevcut problemler ve gerginlik nedeniyle bölgenin tamamına hitap edecek bir aktörün ya da kurumsal yapının ortaya çıkmayacağına farkında olan Balkan devletleri, AB'nin sahip olduğu yumuşak gücü içselleştirmek ve böylece işbirliğini geliştirerek çatışmanın ortaya çıkardığı maliyetlerden kaçınmak istemektedirler. Bu noktada, Balkan devletlerinin çok büyük bir bölümü üzerinde siyasal ve güvenlik odaklı nüfuzu olan ABD'nin, onları AB üyesi olmaya iten tavrının da büyük bir payı vardır. Zira Balkan devletlerinin çok büyük bir bölümü öncelikle NATO üyesi olarak siyasal güvenliklerini garantiye almayı daha sonra da AB'ye eklenerek ekonomik ve sosyal gelişim düzeylerini arttırabilmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan bölgesel bir güç olarak Balkanlarla çok yakın tarihsel, siyasal ve sosyo-kültürel ilişkileri olan Türkiye'nin son dönemde artan yumuşak gücünün de Balkan devletlerinin aralarındaki problemlerin çözümü ve işbirliğinin geliştirilebilmesi hususunda önemli bir rol oynamaya

²⁹ Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve AB'nin temsil ettiği demokrasi anlayışı ile serbest pazar ekonomisinin uluslararası sisteme hâkim olan küreselleşme akımı sayesinde tüm dünyaya yayılması, kuşkusuz bu aktörlerin ulusal çıkarlarına uygun bir ortam yaratmış ve Amerikan/Avrupalı değerleri, uluslararası ilişkilerin ve sistemin mütemmim cüzü olarak algılanmaya başlanmıştır.

³⁰ Leyla Sanlı, *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

başladığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin Sırbistan'daki Müslüman liderler arasında yaşanan sorunlarının çözülebilmesi noktasında Sırp hükümetinin de talebiyle oynadığı rol ile Türkiye'nin Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya gibi devletler nezdinde sahip olduğu toplumsal nüfuz, Türkiye'nin Balkanlar ekseninde artan yumuşak gücünü resmetmektedir.

Balkan ülkelerinin demokratik gelişim noktasında oldukça yavaş bir seyir izlemeleri ve Balkanlar genelinde demokrasi açığının oldukça yüksek oluşu, AB'nin siyasal çoğulculuk ekseninde geliştirmek istediği ve demokratik barış teorisi bazında anlamlandırılmaya çalışılan bölgesel işbirliğini uzak bir hedef haline getirmektedir. Rusya'nın muhalefeti kontrol altına almaya yönelik yönetilebilir demokrasi anlayışının³¹, etnik, dinsel ve bölgesel ayrılıkçılığa yönelik muhalif hareketlerle karşı karşıya kalan Balkan ülkelerine siyasal güvenlikleştirme anlayışını uygulayabilme noktasında önemli bir dayanak noktası oluşturması, Balkanlar'da siyasal çoğulculuğa ve AB'nin yansıttığı demokrasi tanımına uygun bir siyasal işbirliği ortamının oluşumunun önüne geçmektedir.

4. Sosyal İnşacılık ve Balkanlar'ın Güvenlikleştirilmesi

Sosyal inşacılık (konstruktivizm), yaşanan değişim-dönüşüm, ikilem, ayrışma ve krizlerin oluşumunda ve açıklanmasında güç faktörü üzerinde durmaktansa fikirler, normlar, kültürel değerler ve kimlikleri kullanma eğiliminde olan bir kuramsal yaklaşımdır. Sosyal inşacı kurama göre, uluslararası ilişkiler, toplumsal bellek ve algılamalar ile bugünü değerlendirme noktasında önemli bir yere sahip olan sosyal nesnelere etkileşiminin bir ürünüdür.³² Sosyal inşacı kuram, uluslararası ilişkilerin sosyal bir yaratı olarak ele alınması gerektiğini kaydetmekte ve devletler arası ortaklıklar ile etkileşimlerin artmasına bağlı olarak oluşacak olan ortak kültürel değerlerin güç ve çıkar gibi değişkenlere etkide bulunacağını kaydetmektedir. Alexander Wendt'in kurguladığı sosyal inşacılık devlet merkezli olarak işlemekte ve yeni yapıların oluşumunda da uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletlere büyük bir önem atfedilmektedir.³³ Sosyal inşacı kurama göre kimlikler devletler arası iletişim ve etkileşime dayalıdır.

³¹ Nikolai Petrov, Masha Lipman and Henry E. Hale, "Overmanaged Democracy in Russia: Governance Implications of Hybrid Regimes", *Carnegie Papers*, No. 106, February 2010.

³² Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (Der.), BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39-40.

³³ Alexander Wendt, "The State as a Person in International Theory", *Review of International Studies*, Vol. 30, No. 2, April 2004, pp. 289-316.

lı olarak oluşmakta³⁴ ve devletlerin ortak değerler etrafında birleşmeleri halinde ortak kimlikler oluşarak, kimlik tabanlı çatışma ihtimali ortadan kalkmaktadır.

Sosyal inşacı kurama göre aktörlerin davranışlarını şekillendiren, çevrelerinde yer alan diğer aktör/objelerin taşıdıklarını düşündükleri imgelerdir. Uluslararası sisteme yön veren bir aktör olarak devletlerin politikaları da diğer devletler hakkında geliştirdikleri algılar, beklentiler ve kavramlar çerçevesinde kurgulanmaktadır.³⁵ Sosyal inşacılık, realizm ve neorealizmden farklı olarak, devleti kendi toplumu ile birlikte anlamlandırmakta ve devletlerin toplumlardan ayrı düşünülmemeyeceğini kaydetmektedir. Sosyal inşacılık; kimlik, norm, cinsiyet, göç, insan hakları ve sosyal refah gibi toplum tabanlı değişkenleri de güvenlik çalışmaları bağlamında ele almaktadır. Bu yönüyle sosyal inşacılık, realist teorinin güç odaklı olarak kurguladığı güvenlik boyutunu özneler arası bir süreç çerçevesinde anlamlandırmakta ve kimlik tabanlı bir güvenlik yaklaşımı oturtmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle askeri ve ekonomik kapasite gibi maddi güç unsurları ikinci plana atılmakta ve toplumsal kimlikler güvenlik çalışmalarının merkezine taşınmaktadır. Wendt'e göre devletlerin çatışma ve işbirliği kararlarını etkileyen temel faktör de kimlikler ve kimliklenme süreci olmaktadır.³⁶

Sosyal inşacılık, devletler arasındaki tehdit ve güvenlik bazlı etkileşimin algı çerçevesinde şekillendiğini kaydetmekte ve devletlerin de bireyler/toplumlar gibi kendi kişiliklerini onlar-biz ayrımı üzerinden, grup kimlikleri ve öteki unsurlarına da atıf yaparak şekillendirdiğini ifade etmeye çalışmaktadır.³⁷ Yani tehdidin algılanış şekli ve öteki faktörü üzerinden ifadesini bulan onlar-biz ayrımı devlet güvenliğini ve çatışma faktörünü yapılandıran temel unsur olarak açıklanmaktadır.

Kimlik eksenli ve toplumsal algılara dayalı bir kuram olan sosyal inşacılık, Balkanlar'daki çatışma gerçekliğinin ifade edilebilmesi noktasında önemli bir dayanak noktası sunmaktadır. Zira Balkanlar'da çatışma faktörünün işbirliğine üstün gelmesinin en önemli nedeni sosyal olarak inşa edilmiş olan toplumsal kimlikler üzerinden şekillendirilen devletler arası

³⁴ Elif Toprak, "Neofonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumunu", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 7, No. 1, Güz 2007, s. 81.

³⁵ Alexander Wendt, "On Constitution and Causation in International Relations", *Review of International Studies*, Vol. 24, December 1998, pp. 101-117.

³⁶ Paul Roe, "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a Tragedy?", *Journal of Peace Research*, Vol. 36, No. 2, March 1999, pp. 183-202.

³⁷ Sandıklı ve Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında...", s. 40-41.

düşmanlık algısıdır. Balkan halklarının her biri, kendi grup kimliği üzerinden toprağa dayalı ve güç odaklı irredentist projeler ortaya koymakta ve böylece rekabet ve çatışmayı yüceltmektedir. Yugoslavya'nın dağılışı süreci, Yunanlılar ile Arnavutlar (Kuzey Epir ve Çamerya Bölgeleri üzerinden) ve yine Arnavutlar ile Makedonlar (Kosova'ya komşu ve Arnavutların çoğunlukta olduğu Makedonya'nın batısı üzerinden) arasındaki ulusal rekabeti göz önünde bulundurduğumuzda dahi, toplumsal kimliklenme süreci, göç ve sosyal refah düzeyi gibi kavramların devletler arası çatışma ve rekabete olan etkisini rahatlıkla görebiliriz. Nitekim Yugoslavya'nın dağılmasının arkasında yatan temel unsur, Yugoslav üst kimliğinin tarihsel ve kimlik tabanlı bir mücadele içerisinde olan farklı toplumsal grupların siyasal mücadelesine karşı koyacak bir etkinliğe kavuşturulamamış olması ve alt kimliklerin (etnik kimliklerin) anayasal kimliğe üstün tutulması sonucu, farklı ve bağımsız devlet kimliklerinin yaratılması düşüncesinin toplumlar nezdinde meşrulaştırılmış olmasıydı. Bağımsız ulusal kimliklerin yaratılması düşüncesi ise siyasal ve askeri güç eksenli çatışmayı beraberinde getirmiş ve Balkanlar'ın kan gölüne dönmesine neden olmuştu. Benzer bir rekabet ve çatışma Arnavut ile Makedon ulusal kimliklerinin bir arada var olmak zorunda kaldıkları ve Arnavut kimliğinin ulusal kimliklenme sürecine ve devlet-ulus yaratma amacına yeterince uyum sağlayamadığı Makedonya'da da 2000'li yılların başına değin süren kanlı bir çatışmayı beraberinde getirmiştir.³⁸ Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki gerginlik ise, Arnavut ve Yunan grup kimliklerinin toprak tabanlı olarak çatışması ve özellikle Epir Bölgesi odaklı olarak şekillenen bu çatışmanın³⁹ Yunanistan'ın sosyal refah düzeyinin Arnavutluk'un önüne geçmesi ve bu nedenle de Arnavut kökenli işçilerin çalışmak üzere Yunanistan'a göçmeye çalışmalarıyla daha da şiddetlenmiştir. Nitekim Yunanistan'a çalışmaya giden Arnavutlar, Yunan toplumunun önemli bir bölümü tarafından ortaya konan milliyetçi/ayırıcı söylemler ve eylemler üzerinden topluma yabancılaştırılmışlardır.

Sosyal inşacılık tabanlı olarak geliştirdiği güvenikleştirme kavramı ile çatışma unsurunun nasıl yapılandırıldığını açıklama noktasında değerli bir kuramsal katkı sunan Kopenhag Okulu da Balkanlar'daki çatışma

³⁸ Violeta Petroska-Beska and Mirjana Najcevska, "Macedonia: Understanding History, Preventing Future Conflict", *United States Institute of Peace Special Report*, No. 115, February 2004.

³⁹ Gilles de Rapper, "The Greek-Albanian Border and Its Impact on Local Populations", *Cahiers Parisiens/Parisians Notebooks*, Vol. 3, 2007, pp. 566–575.

yoğun ilişkiler ağını açıklayabilme noktasında etkin olarak kullanılabilir. Güvenikleştirme yaklaşımı, belli bir durumun nasıl bir güvenlik sorunu haline geldiğini ya da getirildiğini açıklamaya çalışır. Hedef, sorunların ve ilişkilerin güvenlik meselesi olmaktan çıkarılması (desecuritization) ve yalnızca devletin varlığını çok yakından ilgilendiren ve aciliyet taşıyan problemlerin güvenlik konusu olarak görülebilmesidir. Yani, Kopenhag Okulu'nun dar bir güvenlik tanımını içselleştirdiği söylenebilir. Kopenhag Okulu'na göre, önemsiz görünen herhangi bir kamusal problem dahi, öncelikle siyasal alanın merkezine oradan da güvenlik alanına taşınabilir. Zira belli bir mesele siyasal alanın merkezine yerleştirildiği zaman, devlet bu meselenin çözülebilmesi için çeşitli seçenekler doğrultusunda bir seçim yapmak, kararlar almak ve meselenin çözümü noktasında ciddi bir kaynak yaratmak zorunda kalmaktadır. Alınan kararlar ve aktarılan kaynak devlet tarafından yürürlüğe konduğu için sorun toplumun tamamını ilgilendirir hale gelmekte, aciliyet taşıyan ve istisnai önlemler gerektiren bir mesele olarak etkin bir şekilde güvenikleştirilmektedir.⁴⁰ Zira Booth'un deyimiy-le, bir sorun devletin güvenlik ajandasına yerleştiği an o sorun toplumsal ve siyasal anlamda öncelikli bir konuma yükselmektedir.⁴¹ Ne var ki, daha çok güvenlik daha çok problem ve anti-demokratik çözümün gündeme gelmesine yol açacak ve güvenikleştirilen meseleler normal bir şekilde tüm yönleriyle eleştirel bir şekilde ele alınıp, siyasetin gündemine getirilemeyeceği için toplumsal ve siyasal anlamda olumsuz bir durum ortaya çıkacaktır. Hâlbuki güvenlik, idealleştirilecek bir husus değildir ve anti-demokratik uygulamalar ile eşanlamlı olarak görülebilir.

Kopenhag Okulu'na göre, güvenikleştirme faktörünün etkin olarak yapılandırılabilmesi için gerekli olan bazı yapısal hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, güvenliğe yönelik tehditler öznelerin bilgisi dışında var olmazlar ve güvenlik sorunları ancak biz “bildiğimiz” ya da “istediğimiz” takdirde ortaya çıkabilirler. Bu noktada özneler arası iletişim son derece önemlidir ve bu iletişim ancak “söylem” düzeyinde etkin olarak ortaya konabilir. Zaten güvenikleştirme kuramının en önemli unsuru da söylem boyutudur. Özneler arası geçirgenliği yapılandıran söylem ne kadar etkili kullanılırsa, bir meselenin öncelikle siyasetin gündemine gelmesi daha

⁴⁰ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, pp. 23–25.

⁴¹ Ken Booth, “Security and Self: Reflections of a Fallen Realist”, *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, Keith Krause and Michael C. Williams (Eds.), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, pp. 83–120.

sonra da güvenlikleştirilmesi o kadar kolay olmaktadır. Çünkü insanlar, bir sorunun var olduğunu ve kritik bir önem taşıdığını bilgileri ekseninde ortaya koydukları söylem ve tutum ile gösterebilirler.⁴² Güvenlikleştirme, objektif temeller üzerine değil subjektif ve özneler arası iletişime dayalı olarak inşa edilir. Nitekim güvenlik kelimesinin toplum üzerinde yarattığı otorite ve meşruiyet, mümkün olmayacak şeyleri dahi mümkün kılmaktadır.⁴³ Bunun dışında, güvenlikleştirmenin etkinleştirilebilmesi için güvenlikleştirici bir aktör (devlet/hükümet), güvenliğinin tehlikeye düştüğü belirtilen bir referans nesnesi (ulusal çıkar) ve güvenlikleştirmeyi kabul edecek alımlayıcı bir kitle (halk/ulus) gerekli olan kıstaslardır. Bu kıstaslar arasındaki bağlantıyı ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi, güvenlikleştirici aktörün ortaya koyduğu söylem oluşturmaktadır. Ole Wæver'e göre güvenlikleştirme, devlet seçkinlerinin ve topluma yön veren aktörlerin bilinçli olarak yaptığı bir tercihtir.⁴⁴ Yani güvenlikleştirme kuramı seçkinler tarafından belli amaçlara ulaşabilmek, belli değerleri, ideolojileri meşru kılabilmek ve uygulanmak istenen politikaları topluma kabul ettirebilmek için kullanılır. Güvenlikleştirmenin bütünleştirici ve meşrulaştırıcı doğası hükümetler, siyasal iktidarlar ve topluma yön vermek isteyen elitlere kolaylık sağlamaktadır. Medya, eğitim, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, ideolojiler, doktrinler ve din gibi iletişimsel yönü ağır basan ve kapsayıcı bir etkinliğe sahip araçlar/hususlar da topluma yön vermek isteyen aktörler tarafından birer güvenlikleştirme aracı olarak kullanılmaktadır.

Balkanlar'da çatışma gerçekliğinin işbirliğine olan üstünlüğünü açıklayabilme noktasında Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleştirme kavramı oldukça elverişli bir kuramsal altyapı sunmaktadır. Nitekim Balkan halkları kimlik tabanlı tarihsel rekabeti kolaylıkla güvenlikleştirmekte ve gerçekleştirilen toplumsal güvenlikleştirme beraberinde siyasal güvenlikleştirmeyi de getirmektedir. Kimlik eksensiz sorunlar toplumların varlıkları ile ilgili olduğu ve uzun bir dönem içerisinde ve büyük çaplı bir yaşanmışlık sonucunda olduğu için çözülmesi oldukça güç problemlerdir. Toplumları kuşatan en önemli koruyucu duvar olarak algılanan ve öznel değerlendirmeler neticesinde ortaya konan baskılayıcı ve aynılaştırıcı söy-

⁴² Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", *On Security*, R.D. Lipschutz (Ed.), Columbia University Press, New York, 1995, pp. 46–86.

⁴³ Pınar Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları" *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Vol. 8, No. 14, Ocak 2010, s. 83.

⁴⁴ Michael C. Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", *International Studies Quarterly*, Vol. 47, 2003, pp. 511–531.

lemler doğrultusunda kuşaktan kuşağa rahatlıkla aktarılan toplumsal/ulusal kimlikler, kendilerini toplum nezdinde meşrulaştırabilmek için dayanak noktası arayan devletler tarafından kolaylıkla güvenleştirilmektedir. Bu güvenleştirme sürecinin bir benzeri Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'da yaşanmıştır. Balkanlar ekseninde ortaya çıkan/çıkarılan devletlerin hemen hepsi belli toplumsal/ulusal/etnik aidiyetlerin güvenleştirilmesi ile halk nezdinde meşrulaştırılmaya çalışılmış ve bu ulusal/toplumsal kimliklerin bir arada yaşadıkları topraklarda da güvenleştirmenin meşrulaştırdığı düşmanlık ve rekabete dayalı çatışmalar yaşanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması sonrası Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'da yaşanan ulusal kimlik tabanlı kanlı çatışmalar ve gerçekleştirilen zorunlu göç hareketleri bu durumun açık bir göstergesidir. Kimlik eksenli problemler derhal güvenleştirildiği için Balkanlar'daki demokratik gelişim ve değişim de oldukça yavaş işlemekte ve siyasal arenayı şekillendiren temel unsur kimlik unsuru olduğu için sosyal refah düzeyini arttıracak ve siyasal çoğulculuğu beraberinde getirecek programlar ve reformların hayata geçirilmesi zorlaşmaktadır. Balkan devletlerinde milliyetçi parti, grup ve liderlerin topluma yön veren siyasal elitler olarak ortaya çıkmaları ve bu elit gruplarının ulusal çıkar tanımlarının toplumsal ayırım çizgilerine dayalı olarak çatışmayı özendirir bir görünüm arz etmesi, Balkanlar'da bölgesel işbirliği gerçekliğinin çatışma tarafından gölgelenmesini beraberinde getirmektedir. Bosna-Hersek ve Kosova'nın bugün yaşadığı siyasal ve toplumsal problemlerin arkasında yatan asıl neden de tarihsel süreç içerisinde birbirlerine rakip olmuş etnik/ulusal kimliklerin bir arada tek bir devlet çatısı altında yaşama iradesine sahip olmamaları ve kendi toplumsal kimliklerini çatışmayı özendirecek şekilde güvenleştirmeleridir.

Siyasal ve toplumsal elitlerin ortaya koydukları irredentist ya da revizyonist projeler eliyle kimlik eksenli bir güvenleştirmeye giden Balkan devletlerinde eğitim sektörü ve medya güvenleştirme yönündeki çabaları program ve söylemleriyle desteklemiş ve meşrulaştırmıştır. Siyasal partilerin (Sırp Radikal Partisi, Kosova'da Arnavut milliyetçisi Vetvendosje, Makedonya'da VMRO-DPMNE gibi) yanı sıra toplum nezdinde kapsayıcı bir meşruiyeti bulunan dinsel kurumlar da çatışmacı yaklaşımların koordine edilmesi ve siyasete eklenmesinde önemli rol oynamışlardır. Yugoslavya'nın dağılması esnasında Sırp Ortodoks Kilisesi'nin benimsediği çatışmacı söylem ile Yunan Ortodoks Kilisesi'nin Türkler ve Arnavutlara karşı takındığı tavır bu duruma önemli birer örneklik oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan koridor üzerinde yer alan ve sahip olduğu bu coğrafi konum ve kimlik eksenli çeşitlilik nedeniyle kendisine özgü bir çatışma sürekliliği içerisine sürüklenmiş bir bölge mahiyetine haiz olan Balkanlar, bugün gelinen noktada da bölgesel ve siyasal anlamda bir statükoyu içselleştirebilmiş değildir.

Balkan devletlerinin birbirlerine olan bakış açısının tarihsel ve siyasal nedenler dolayısıyla rekabet tabanlı olarak şekillenmesi, onların işbirliğini beraberinde getirecek mutlak kazançlardan çok göreceli çıkarlara yönelmesine ve buna bağlı olarak ulusal güç unsurlarını arttırarak birbirlerine karşı bir tehdit unsuru olarak sunmak istemelerine neden olmaktadır. Kimlik tabanlı tarihsel rekabetin, çözülmesi oldukça güç bir mahiyet arz etmesi ve özellikle AB genişlemesine paralel olarak gerçekleştirilen NATO genişleme dalgalarının Rusya'da tedirginlik yaratıyor oluşu, AB üyesi olan ya da üyelik perspektifine sahip olan devletlerin birbirleriyle kurdukları işbirliği ile birlikte düşünüldüğünde, gücü yücelten ancak belli alanlarda ve belli aktörler arasında işbirliğini de yadsımayan neorealizm, Balkanlar'ın temel kuramsal çerçevesi haline getirmektedir.

Balkan devletlerinin birbirleriyle yaşadıkları problemler ve aralarındaki ilişkilerin rekabet doğrultusunda şekilleniyor olması gibi nedenler dolayısıyla bölgesel işbirliğini kurumsallaştıracak karşılıklı bağımlılık zincirleri oluşturulabilmiş değildir. Bu durumun tek istisnası ise AB üyesi olarak bu aktörün içsel bağımlılık zincirlerine eklenen Balkan ülkeleridir. Yine Balkan devletlerinin hemen hepsinin otoriter yönetsel kalıplara aşina olmaları, onların AB'nin öngördüğü ve siyasal çoğulculuk ekseninde kurumsallaştırılması gereken Batı tarzı demokrasi anlayışı ile Rusya'nın 1990'ların ikinci yarısından itibaren yöneldiği ve Putin yönetiminin gücünün kuramsal dayanağı olduğunu söyleyebileceğimiz otoriter tabanlı yönetilebilir demokrasi anlayışı arasında kalmalarına neden olmaktadır. Balkan devletlerinde her iki yönetim anlayışının da destekçilerinin bulunması ve onların kendi tezleri ekseninde kutuplaşıyor olmaları da bölge ülkelerindeki siyasal çatışma gerçekliğini güçlendirmektedir. Balkanlar'da bölgesel işbirliği zincirlerinin oluşumunun önüne geçen bir diğer faktör de sahip olduğu sosyo-ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişim düzeyi ile tüm bölge ülkelerinin yönelebileceği bir bölgesel yumuşak gücün var olmamasıdır. Bu durum, Balkan devletlerinin AB'nin sahip olduğu yumuşak güce eklenmeyi istemelerine neden olmakta ve siyasal anlamda böl-

geyi kaybetmek istemeyen Rusya'nın bölge devletlerine yaptığı baskı da uluslararası sistem merkezli güç mücadelesini Balkanlar'a taşımaktadır.

Balkanlar'da toplumsal algılar birbirleriyle rekabet halinde olan uluslar çerçevesinde kurgulanmıştır. Bu rekabet çerçevesinde kimlik tabanlı güvenlikleştirmelerin siyasal alana hâkim bir görünüm arz etmesi, ABD ve AB ile Rusya arasındaki sistemsiz güç mücadelesinin Balkanlar'a olan yansımalarıyla birlikte düşünüldüğünde, çatışma faktörü ön plana çıkmakta ve çatışma ile işbirliği arasındaki dikotominin devamlılığı sağlanmaktadır. Bu dikotominin varlığı, Balkan devletleri arasındaki işbirliği girişimlerinin kısa vadeli, geçici ve kar odaklı olarak şekillenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, siyasal manada birbirlerine yakın olan bölge ülkeleri ya da tarihsel, kimlik tabanlı veya siyasal nedenlerle çatışan çıkarlara sahip olmalarına karşın belli bir projenin gerçekleştirilmesi halinde bu projeden çok büyük bir kazanç sağlayabilecek olan bölge devletlerinin proje bazlı işbirliği girişimlerine sıcak yaklaşıma başladıklarını görüyoruz. Bu durum, Balkanlar'da işbirliğinin kısa vadede hükümetlerarası antlaşmalar ve kurumsallaşma çerçevesinde anlamlandırılabilceğini ortaya koymaktadır. Hükümetlerarası işbirliği kurumsallaşmasının başarısı, kimlik eksenli rekabetin geri plana itilebilmesi ve Balkanlar ile ilgili olan küresel/bölgesel güçlerin aralarındaki çatışma ihtimalinin diyalog temelinde azaltılabilmesine bağlı olarak, orta vadede belli sektörler (özellikle enerji, ticaret, ulaştırma ve telekomünikasyon) ve politika alanları çerçevesinde fonksiyonel temelde bir bölgesel işbirliğine geçiş yapılabilir. Bütüncül bir bölgesel işbirliği kurumsallaşması ise ancak uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir projedir. Balkan ülkelerinin, bütüncül bir şekilde AB'ye katılmaları, mevcut konjonktürde, bölgedeki çatışma yoğun ilişkiler ağını ortadan kaldıracak en önemli adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- Baldwin, David. *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, Columbia, 1993.
- Baylis, John. “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, (Çev: Burcu Yavuz), C. 5, S. 18, 2008, s. 69–85.
- Bilgin, Pınar. “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Vol. 8, No. 14, Ocak 2010, s. 69–96.
- Booth, Ken. “Security and Self: Reflections of a Fallen Realist”, *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, Keith Krause and Michael C. Williams (Eds.), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, pp. 83–120.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Çınar Özen. “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlılık”, *Uluslararası İlişkiler*, C.1, S. 4, 2004, s. 59–79.
- Buzan, Barry, Ole Wæver and Jaap de Wilde. *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.
- Cebotari, Svetlana. “The Republic of Moldova Between Neutrality and NATO Membership Status”, *Postmodern Openings*, Year 1, Vol. 3, September 2010, pp. 83–91.
- Cerny, Philip G. “Embedding Neoliberalism: The Evolution of a Hegemonic Paradigm”, *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Vol. 2, No. 1, 2008, pp. 1–46.
- Chan, Steve. *International Relations in Perspective*, MacMillan Publishing, New York, 1984, pp. 233–235.
- De Rapper, Gilles. “The Greek-Albanian Border and Its Impact on Local Populations”, *Cahiers Parisiens/Parisiens Notebooks*, Vol. 3, 2007, pp. 566–575.
- Holsti, Ole R. “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge”, *Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge*, Charles W. Kegley (Ed.), St. Martin’s Press, New York, 1995, pp. 35–65.

- Jervis, Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, January 1978, pp. 167–214.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye. "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, September/October 1998, pp. 81–94.
- Kydd, Andrew. "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other?", *Security Studies*, Vol. 7, No. 1, pp. 114–155.
- Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Vol. 51, No. 4, Autumn 1997, pp. 513–553.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace*, Alfred A. Knopf Publishing, New York, 1978.
- Nye, Joseph S. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Nye, Joseph S. and David A. Welch. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2011.
- Nye, Joseph S. *Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005.
- Petroska-Beska, Violeta and Mirjana Najcevska. "Macedonia: Understanding History, Preventing Future Conflict", *United States Institute of Peace Special Report*, No. 115, February 2004.
- Petrov, Nikolai, Masha Lipman and Henry E. Hale. "Overmanaged Democracy in Russia: Governance Implications of Hybrid Regimes", *Carnegie Papers*, No. 106, February 2010.
- Petrovic, Zarko N. *Russia-Serbia Relations at the Beginning of XXI Century*, ISAC Fund Publishing, Beograd, 2010.
- Roe, Paul, "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a Tragedy?", *Journal of Peace Research*, Vol. 36, No. 2, March 1999, pp. 183–202.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier. "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (Der.), BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012.

- Sanlı, Leyla. *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Snyder, Jack. *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991.
- Soso, Jasna Dragovic. “Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the National Question in Historical Perspective”, *Contemporary European History*, Vol. 13, No. 2, May 2004, pp. 170–184.
- Toprak, Elif. “Neofonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 7, No. 1, Güz 2007, s. 69–89.
- Waever, Ole. “Securitization and Desecuritization”, *On Security*, R.D. Lipschutz (Ed.), Columbia University Press, New York, 1995, pp. 46–86.
- Waltz, Kenneth N. “The Stability of a Bipolar World”, *Daedalus*, Vol. 93, No. 3, 1964, pp. 881–901.
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing, New York, 1979.
- Wendt, Alexander. “On Constitution and Causation in International Relations”, *Review of International Studies*, Vol. 24, December 1998, pp. 101–117.
- Wendt, Alexander. “The State as a Person in International Theory”, *Review of International Studies*, Vol. 30, No. 2, April 2004, pp. 289–316.
- Williams, Michael C. “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Vol. 8, No. 14, Ocak 2010.
- Zakaria, Fareed. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.